

УКРАЇНСЬКІ РЕСПУБЛІКАНСЬКІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ У ПЕРІОД ГЛАСНОСТІ: ПИТАННЯ (НЕ)ЗМІНИ

Метою цієї короткої розвідки є виділити найхарактерніші риси існування та функціонування партійних друкованих засобів масової інформації в УРСР за умови перебудови та гласності.

Друковані ЗМІ були поставлені в центр уваги горбачовської політики гласності. Їм було відведено роль «провідників перебудови», а це передбачало, що саме сфера ЗМІ стане тією, яка одна з перших «перебудується». Наскільки цьому процесу сприяло консервативне керівництво УРСР, можемо перекоонатися, взявши до уваги комплекс архівних матеріалів.

Регулярні засекречені звіти стосовно перебігу «перебудови» друкованих ЗМІ та дотримання ними норм політики гласності склалися Відділом пропаганди та агітації ЦК Компартії України. Так, в одному з них від 22 червня 1987 р. повідомлялося, що «перебудова» друкованих ЗМІ відбувається вкрай повільно, оскільки нібито низкою обкомів та міськкомів партії не вживається жодних заходів щодо виконання вказівок ЦК¹. Хоча у документі й відзначається, що кількість критичних матеріалів у газетах республіки зросла, можемо простежити специфічне сприйняття принципів критики та «самокритики» республіканськими партійними органами. Так, до «неконструктивної» критики ЦК КПУ зараховував, наприклад, і без того нечасті матеріали про дефіцит споживчих товарів у певних областях. З точки зору республіканського керівництва, подібні статті лише «будоражили суспільну думку»².

¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). Ф. 1. Оп. 25. Спр. 3138. Арк. 22–24.

² Там само. Арк. 22–23.

Одразу після початку політики гласності, у січні 1987 р. Володимир Щербицький писав Михайлу Горбачову, що ЦК КПУ вживатиме заходів стосовно покращення роботи журналістів у нових умовах та рівня їхньої інформованості про політику партії³. Про виконання чи невиконання таких обіцянок можемо робити висновки, взявши до уваги листи представників друкованих ЗМІ до ЦК КПУ. З масиву подібних документів розглянемо, наприклад, лист редактора газети «Радянська Україна» В. Стадниченка від 27 березня 1989 р.

Стадниченко зазначав, що республіканській пресі необхідно «органічно політизуватися», щоб бути дзеркалом суспільства, а натомість преса в УРСР навіть «епізодично неспроможна реагувати на широкі прояви суспільного життя»⁴. Він також підкреслював, що пресі вкрай важко виконувати поставлені перед нею перебудовою та гласністю ідеологічні вимоги⁵. Серед причин він виділяв технічну незабезпеченість, кадрові проблеми⁶ та нерозуміння самими журналістами «нових глибинних пластів радянського життя» – гласності, демократії та перебудови⁷.

Загалом редактори друкованих ЗМІ в УРСР неодноразово наголошували на необхідності ідеологічної роботи всередині редакцій, оскільки, щоб «підтримувати словом» нову політику, необхідно її глибоко розуміти⁸.

Лише у 1989 р. ЦК КПУ якимось прореагував на масу подібних звернень від журналістів. Зокрема, Держкомвидав УРСР мав організувати для преси низку «просвітницьких» семінарів, метою яких було роз'яснення сутності та актуальних проблем політики перебудови⁹.

Оскільки республіканське партійне керівництво контролювало пресу всередині республіки, склалася ситуація, коли насе-

³ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 25. Спр. 3137. Арк. 2.

⁴ Там само. Оп. 32. Спр. 2567. Арк. 70.

⁵ Там само. Арк. 67.

⁶ Там само.

⁷ Там само. Арк. 69.

⁸ Там само. Арк. 96.

⁹ Там само. Арк. 36.

ленню ефективніше було писати листи про проблеми «на місцях» одразу до центральних видань, аніж до республіканських чи місцевих. Очевидно, що всесоюзні видання не мали можливості публічно реагувати на кожне таке звернення читачів, однак поширеною практикою було перенаправлення редакціями звернень до ЦК КПУ та її обкомів з вимогами провести перевірку тієї чи іншої інформації. Наприклад, зустрічаємо чимало таких звернень від газети «Правда», в яких редакція звертала увагу українського парткерівництва на різноманітні проблеми у республіці та факти їх замовчування¹⁰. Побоюючись критичних публікацій у центральних виданнях, республіканське ЦК змушене було реагувати на подібні листи та проводити перевірки, про результати яких доповідалося «нагору»¹¹.

Можемо констатувати, що реальний стан справ у сфері друкованих ЗМІ в УРСР сильно контрастував із регулярними обіцянками партійного керівництва республіки щодо активного сприяння «перебудові» преси.

Інша особливість «перебудовної» партійної преси полягає у необхідності виконувати нову (точніше, забуту з часів громадянської війни) функцію – бути платформою «контрпропаганди» в нових політичних і суспільних умовах.

До 1989 р. використання партією друкованих засобів масової інформації як провідників контрпропаганди було передусім орієнтоване на боротьбу з «капіталістичною» та «буржуазною» пропагандою за кордоном. Тобто, контрпропагандистські матеріали були спрямовані на емігрантські кола та розповсюджувалися через закордонні осередки ТАРС, товариства «Україна»¹² тощо.

Ситуація радикально змінюється на початку 1989 року. Контрпропаганда у пресі дедалі більше пов'язується саме з рес-

¹⁰ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2306. Арк. 11, 39.

¹¹ Там само. Арк. 51, 121.

¹² Товариство, що офіційно займалося підтримкою культурних зв'язків з українською діаспорою, однак одночасно було платформою для пропаганди комуністичних ідей та позиції СРСР серед українського емігрантського середовища.

публіканськими виданнями. Хронологічно це збігається і зі зміною риторики влади щодо ЗМІ і з настанням «переломного моменту» в політиці гласності, а також зі збільшенням кількості та активності опозиційних до КПРС громадських і політичних рухів. З цього часу дедалі більше наголошується на посиленні ролі партійної преси у боротьбі з «антикомуністичними» та «антипартійними» ідеями всередині країни. Так, на Пленумі ЦК КПРС 5–7 лютого 1990 р. наголошувалося, що партійна преса має активно відображати та відстоювати ідеї партії, водночас «полемізуючи» з усіма іншими друкованими ЗМІ, які не були їй підконтрольні¹³. Також підкреслювалося, що «в руках партійного апарату» зосереджені всі важелі інформаційного впливу, тому необхідно цим користуватися, щоб нейтралізувати усе «неправильне» в радянському інформаційному просторі¹⁴.

У документах ЦК КПУ за період 1989–1990 років яскраво простежується нова роль партійної преси – провідника контрпропаганди усередині держави. Промовистим прикладом є медійна протидія діяльності Народного Руху України (далі – НРУ).

Після проведення 1 липня 1989 р. Установчої конференції НРУ ідеологічним відділом ЦК КПУ був розроблений план протидії, що полягав у розгортанні широкої інформаційної кампанії у партійних виданнях стосовно «дійсних намірів» НРУ¹⁵. Низці газет (серед яких «Прапор комунізму», «Вечірній Київ», «Робітнича газета» та «Радянська Україна») доручалося опублікувати «викривальні» матеріали щодо НРУ, у яких мав би підкреслюватися «антипартійний» та «антисоціалістичний» характер його діяльності¹⁶. Володимир Щербицький особисто наголошував, що головною платформою партійної боротьби проти НРУ є друковані видання¹⁷.

¹³ *Матеріали Пленума Центрального Комітета КПРС 5–7 лютого 1990 года.* Москва: Политиздат, 1990. С. 276.

¹⁴ Там само. С. 61.

¹⁵ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2658. Арк. 93.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само. Арк. 100–111.

Для висвітлення Установчого з'їзду НРУ 8–10 вересня 1989 р. сама ж партія пропонувала запросити пресу. Однак питання щодо кількості й характеру публікацій в пресі щодо з'їзду мали бути вирішені вже після нього та залежати від його «характеру і прийнятих рішень»¹⁸. Після проведення Установчого з'їзду, партія продовжує розробляти стратегії протидії НРУ, включаючи контрпропагандистські заходи на сторінках друкованих ЗМІ. Зокрема, преса мала опублікувати попередньо складені відділами ЦК КПУ критичні матеріали щодо діяльності НРУ¹⁹.

Пропонувалося навіть створити альтернативні організації, які мали б ідейно протистояти НРУ та перехопити ініціативу щодо формування суспільної думки. Важливим є те, що на ЗМІ покладалося завдання з підтримки цих альтернативних громадських об'єднань²⁰.

Отже, процес «перебудови» друкованих засобів масової інформації в УРСР йшов повільно, а на різних його етапах комплекс проблем залишався фактично незмінним. Така ситуація склалася, зокрема, через гальмування керівництвом УРСР заданого із союзного центру імпульсу на реформування ЗМІ. Попри всі заяви ЦК КПУ щодо сприяння активній «перебудові» друкованих ЗМІ, самими редакторськими колективами відчувалася гостра потреба у роз'ясненні їм нових принципів роботи та особливостей партійної політики. Лише на третьому році політики перебудови й гласності почалася комунікація з пресою стосовно сутності «нових» ідеологічних вимог, що надходили з центру.

Також з 1989 р. партійна преса почала виконувати вже незвичну для себе функцію – вести масовану контрпропаганду проти «ворогів» усередині держави. Така потреба з'являється на фоні активізації національних рухів, підвищення політичної активності суспільства, ослаблення цензури, збільшення кількості критичних виступів непартійної преси тощо. Відповідно, українська республіканська преса зазнає певних змін: посилю-

¹⁸ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2658. Арк. 125.

¹⁹ Там само. Спр. 2557. Арк. 178.

²⁰ Там само. Спр. 2658. Арк. 125.

ється комунікація з ідеологічним відділом ЦК КПУ, масово публікуються матеріали, що мають на меті дискредитацію національних та релігійних рухів, опозиції тощо.

Бібліографія

Материалы Пленума Центрального Комитета КПСС 5-7 февраля 1990 года. Москва: Политиздат, 1990.

Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). Ф. 1. Оп. 25. Спр. 3137.

ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 25. Спр. 3138.

ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2306.

ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2557.

ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2567.

ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2658.